

Н. М. Қоңқабает, 4-курс
Ғылыми жетекшісі: Т. Н. Сүлейменов, қылмыстарды алдын ала тергеу
кафедрасының аға оқытушысы
(ҚР ІІМ Б.Бейсенев атындағы Қарағанды академиясы)

САРАПТАМА ТАҒАЙЫНДАУ КЕЗІНДЕ ТЕРГЕУШІНІҢ ҚЫЗМЕТІ

Қылмыстық істерді тергеу жүргізу барысында компьютерлік жүйелер және байланыстың техникалық каналдары ақпарат тасушы болып танылып, қылмыстық сот өндіріс саласына тартылып, зерттеу объектісі болады. Дәлелдеу іс жүргізуге тарту мақсатымен, қатыстылық, жарамдылық және шындық позициялардан зерттеуге жатады. Ақпараттың жоғары айтылған жүйелер анықтауы оны соттық сараптама объектісі болып табылатына анық. Соттық сараптама — қылмыстық іс жүргізуде ғылымның және техниканың жетістігін пайдалануын іс жүргізудің бір тәсілі¹.

Соңымен қатар, іс бойынша ақиқат анықтау мақсатымен мәліметтерді талдауды негізге ала отырып, сараптама тергеушінің ынтасы бойынша тағайындалады. Сонда, ол сараптаманы міндетті түрде тағайындау нақты тізімімен (ҚР ҚДЖК 241-б.) немесе қажеттіліктің немесе мақсаттылықтың басқа шарттарымен басшылық етеді. Сараптама тағайындау мақсаттылығы альтернативтік (бір нешеуден біреуін таңдау) шешім қабылдауын қарастырады. Сараптама прокурордың (ҚР ҚДЖК 197-б.), тергеу бөлім бастығының (ҚР ҚДЖК 63-б. 2-б.) нұсқауы

бойынша немесе іс жүргізу қатысушылардың өтініші бойынша қарастырылады. Бұның бәрі қылмыстық іс сипаттамасына, дәлелдеудің нақты мән-жайларына байланысты.

Зерттеуге жіберілетін объектісі болып өзінің белгілері және сипаты бойынша іске маңызды мән-жайларды анықтауға қызмет жасайтын заттай дәлелдемелер болады (ҚР ҚДЖК 121-б.). Сонымен қатар, компьютерлік техниканың ерекше сипаттамасы барлығымен байланысты, компьютерлік (технологиялық) объектілері заттық сипаттамасымен шектелмейді. Жиналған компьютерлер, олардың жүйелік блоктары, перифериялық жабдықтар (дисплейлер, принтерлер, дисководтар, модемдер, клавиатура, сканерлер, «тышқан», джойстик және т.б.), компьютерлік және есеп шығаратын коммуникациялық жабдықтары, магниттік ақпаратты тасушылар (дисктің қатты және флоппи, оптикалық дискілер); жүйенің іздеу сөздіктері (тезаурусы), классификаторлар және басқа техникалық жабдықтар компьютерлік сараптама объектісі болып табылады. Нақтылықтың кепілдіктігін растау үшін маңызды ретінде зерттеуге берілетін заттай дәлелдемелерімен үндеу барысында криминалистік тәсілдік-техникалық ережелерін және ұсыныстарын сақтай отыру керек.

Магниттік тасушылардың үстіне бір нәрсені желімдеуге, оны тесуге, жазулар, белгілер, мөр қоюға, тасушылардың жұмыс үстілеріне саусақтар тигізуге, лентаның, винчестрдің, дискеттердің корпусын бұзу, тасымалдаушыларды бұзу, айырып-қосқыштың ахуалын өзгертуге тыйым салынады, электромагниттік сәуле шығару жерге жақындатпау, су, дымқыл әсер етуден сақтау керек.

Оқиға болған жерді қарау жүргізу ахуалы стандарттық емес екенін еске ала отырып, компьютерлік техниканы және ақпаратты алу, қаптау, тасымалдау және сақтау туралы мәселелерді тергеуші нақты жағдайда маманмен бірлесіп шешуі қажет.

Соттық сараптама тағайындаумен байланысты мәселелер әртүрлі және әр жоспарлау, себебі нақты жағдайға байланысты. Аталмыш объектілер бойынша сараптама тағайындау барысында зерттеу алдында қойылатын міндеттерімен, соттық-компьютерлік сараптаманы екі түрге бөлуге болатынын тергеуші есте сақтау керек: компьютерлерді және оларды түгендеп жинақтайтын техникалық сараптама, бағдарламаны қамтамасыз етуін сараптамасы.

Сарапшының алдына қойылатын сұрақтарды ғылыми, техникалық және басқа арнайы білім қолдануымен не зерттеу керек, қандай мәселелерді шешу керектігін тергеуші анықтайды. Ол тергеудің мақсатын терең білу, сараптаманың мүмкіншілігін ұғыну сарапшының алдында дұрыс сұрақтар қоюға және оларды дұрыс қалыптастыруға мүмкіншілік береді. Сараптама тағайындау қаулыда, шешімде құқықтық сұрақтар және сарапшының құзіретіне жатпайтын іске қатысы жоқ сұрақтар қойылуға мүмкін емес. Сұрақтар құрастыру тергеушінің білімімен, оның компетенциясымен тікелей байланысты.

Сараптама тағайындау кезінде тергеуші ҚР ҚДЖК 83-б. «Сарапшы», және ҚР ҚДЖК 32-тарау. «Сот сараптамасы», 240-бап. «Сараптаманы тағайындау», 242-бап. «Сараптама тағайындау тәртібі», 245-бап. «Сот сараптамасы органының сараптама жүргізуі». «Сот сараптамасы органы басшысының құқықтары мен міндеттері», 246-бап. «Сот сараптамасы органынан тыс сараптама жүргізу» және т.б. талаптарын басшылыққа ала отыру керек.

С.П. Вареникова әділеттік ретінде белгілейтіні: «Соттық-тергеу тәжірбиелік мұқтаждығымен дәлелдеу ақпарат алу барысында жаңа, бұрын кездеспейтін объектілерді зерттеуі, сот сараптамалардың жіктеуінде жаңа класстар пайда болуымен шектеледі. Ол өзінің соттық сараптаманың арнайы білімдерінің саласын кеңіту қажеттілігіне апаратын»².

Көрсетілген сарапшыға жіберілетін талаптар шығу ақпараттың толықтығын және объективтің маңызды кепілі болып табылады³.

Қорытынды шығара отырып, сараптамалық технологиялар дамуына байланысты, қазіргі күнге тергеу саласына тартылмаған дәлелдемелердің электрондық ақпаратты, электрондық-санау техника жаңа түрлерін зерттеу мүмкін. Сараптама жүргізу сапасын қамтамасыз ету мақсатымен, тергеу органдарға, сарапшыға зерттеуге жіберілетін объектілерін алу, қаптау және жеткізу бойынша криминалистік тәсілдің техникалық ережелерді сақтау қажет деп есептейміз.

¹ Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе. — Л., 1963. 30-б.

² Вареникова С. П. Применение специальных знаний в уголовном судопроизводстве РК: Учеб. пос. — Алматы, 2004. 96-б.

³ *Гинзбург А. Я., Лившиц Ю. Д.* Значение экспертизы в расследовании преступлений. — Караганда, 1991. 44-б.